

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 11, No20, Spring / Summer 2019

A comparative study of the status of women in Persian and Arabic proverbs Based on psychological insights of Alfred Adler and Eric Berne (Case study: Proverbs of Dekhoda's *Amsal va hekam* and Mayadani's *Majmol Alamsal*)
(Scholarly-Research)

Ali Sadeghi Manesh,¹ Mehyar Alavi Moghaddam^{*†}, Ebrahim Estaji[‡]

1. Introduction

Proverbs as one of the best areas of research on the ideas of speakers of a language, part of the literature of any country is its people as the best way to express ideas common among the self-chosen, so the species that we as folk literature know, proverbs part of the literature suggests counts people as language empower their psychological states. Check contrast Proverbs, Persian and Arabic, focusing on women, based on the likes and Dekhoda's *Amsal va hekam* and Mayadani's *Majmol Alamsal*, could represent a part of the mentality speakers of Persian and Arabic, especially when the survey compared with the use of the insights of psychology Eric Berne and Alfred Adler. To examine the psychological effects and consequences of the proverbs of a language, one must use psychological perspectives. The focus of this article is on the position of women in Persian and Arabic proverbs; therefore, the authors will attempt to examine the position of women in Persian and Arabic proverbs on the basis of the views of Eric Berne and Alfred Adler on a more comprehensive view of the differences and commonalities between cultures. These two languages can be achieved. Our reliance on the proverbs in Persian language will be based on

¹ . Postdoctoral Researcher of Persian language and literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran: birang_mazinani@yahoo.com

² . Associate Professor of Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran (Corresponding Author): m.alavi.m@hsu.ac.ir

³ . Assistant Professor of Persian Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran: ebrahimestaji@yahoo.com

Dekhoda's *Amsal va hekam* and in Arabic on Mayadani's *Majmol Alamsal*. The reason for choosing these two works is that despite numerous works in this field, Dekhoda's *Amsal va hekam* Mayadani's *Majmol Alamsal* are still the most complete works in Persian and Arabic languages in this field.

2. Methodology

This research is based on the library method, using analysis, description and analysis of the proverbial statistics of the subject in each language. The research is thus explained first by Alfred Adler's focus on fundamental error theory and by Eric Berne's focus on pollution theory; In the next step, these proverbs in each language show their percentages of contamination and inaccuracy, in percentage terms. Finally, a comparative study of the data is performed to reach the final conclusion.

3. Discussion

A careful examination of the position of women in proverbs of *Amsal va hekam* and *Majmol Alamsal* based on the psychological perspectives of Alfred Adler and Eric Berne, and with regard to the fundamental questions, suggest that some errors and omissions can be made. The speaker of a language is someone that whenever he finds a literary statement appealing to him and can express his mental states and desires, he chooses it and quotes it at such a high frequency that it becomes little more than a proverb; The public, on the one hand, is a manifestation of the culture and type of vernacular of a language, at least in the past, and on the other hand can be recognized as an influential factor on the general public in the future, and must be scrutinized carefully to assess its potential harm. Be. The importance of such studies becomes even more pronounced when the proverbs are sometimes so popular among the public that they invoke it as a solid and undeniable idea and, on the basis of their placement, argue on various issues.

In the Persian proverbs of *Amsal va hekam* and in the Arabic proverbs, the position of women is psychological in several respects. It should be borne in mind that all of what has been explained as fundamental errors and psychological contamination in the theoretical foundations can overlap in the study of proverbs, which overlaps in the different attitudes that the proverb may have. To better understand the

position of women in proverbs, based on the psychological perspective of Alfred Adler and Eric Berne, we extracted the proverbs of both languages from in Proverbs of Dehkhoda's *Amsal va hekam* and Mayadani's *Majmol Alamsal* and categorized them into five groups, considering the difference in the number of proverbs. In these books, to gain a deeper understanding, in addition to explaining the psychological issues associated with the chart, we outlined their percentages in each language to make the comparative study and final conclusions easier.

4. Conclusion

A detailed and comparative statistical examination of the position of women in Proverbs of Dehkhoda's *Amsal va hekam* and Mayadani's *Majmol Alamsal* based on the psychological perspectives of Alfred Adler and Eric Berne leads us to conclude that some proverbs have attitudes to fundamental misconception and contamination with women; Five groups led us to the following results:

A. There is a 2.09% increase in *Majmol Alamsal* than *Amsal va hekam* and verdicts of the pollster's attitude, along with a fundamental misconception that women are hurting men, so there is a widespread attitude among Arab speakers, of course; With more than 23 percent of Arabic proverbs and more than 20 percent of Persian proverbs.

B. Concerning the perception that women are fundamentally less powerful than men, there is a 6.41 per cent higher prevalence in *Majmol Alamsal* than *Amsal va hekam*, which may be a more profound indication that this view is present in the Arabic cultural background.

C. Looking at women as a commodity to fulfill men's desires, 14.19 percent of *Amsal va hekam* and 11.53 percent of *Majmol Alamsal*; it is estimated that in Persian proverbs, this means a higher frequency of 2. The Arabic proverbs in this regard are, to a lesser degree.

D. The attitude associated with contamination and fundamental misconception that restricting women is necessary to protect them from error is visible in the proverbial Persian *Amsal va hekam* 6.17% and in the Arabic *Majmol Alamsal* 3.84%. Although this attitude is relatively low in the proverbs, it is evident that in Persian, with a tolerance of about twice as much as the Arabic language, this attitude is emphasized as a worthy figure.

E. In the case of proverbs that are judged to be healthy, the status of *Amsal va hekam* are better than *Majmol Alamsal*. Although there is not

much difference in this case, in any case the frequency of healthy Persian proverbs is 3.51% higher than *Majmol Alamsal*, so the position of the Persian proverbs can be slightly improved on this view.

Knowing that 58.03% of *Amsal va hekam* and 61.54% of *Majmol Alamsal* are psychologically contaminated and mistaken, alerts us to the fact that in the context of Arabic, Persian, and Arabic literary pretexts, More than healthy, non-traumatic statements. Lack of attention to this issue can have unpleasant consequences for human society in the long run; proverbs as an integral part of popular culture affect the culture and thought of speakers of any language.

Key Words: proverbs, woman, comparative study, wisdom, Amsal va hekam, Majmol Alamsal, Berne, Adler.

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال ۱۱، شماره ۲۰، بهار و تابستان ۱۳۹۸

بررسی تطبیقی «جایگاه زن» در ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی

بر بنیاد دیدگاه‌های آدلر و برن

(مطالعه موردی: امثال و حکم دهخدا و مجمع‌الامثال میدانی)

(علمی-پژوهشی)

علی صادقی منش؛ مهیار علوی مقدم*؛ ابراهیم استاجی^۲

چکیده

ضرب‌المثل‌ها، به‌عنوان یکی از بهترین زمینه‌های پژوهش بر روی اندیشه‌های گویشوران یک زبان، بخشی از ادبیات هر سرزمین است که مردم آن را به‌عنوان بهترین راه برای بیان اندیشه‌های رایج میان خویش برگزیده‌اند. بررسی همسنگ ضرب‌المثل‌های پارسی و عربی با تمرکز بر موضوع زن، با اتکا بر «امثال و حکم دهخدا» و «مجمع‌الامثال نیسابوری میدانی»، می‌تواند نمایانگر بخشی از ذهنیت گویشوران زبان پارسی و عربی باشد؛ بویژه زمانی که این بررسی همسنگ، با بهره‌گیری از دیدگاه‌های روان‌شناسی اریک برن و آلفرد آدلر صورت گیرد. آموزه‌هایی که تحت عنوان اصطلاح آلودگی در روان‌شناسی برن و اصطلاح اشتباه‌های بنیادی در روان‌شناسی آدلر مطرح شده‌است، می‌تواند زمینه را برای تحلیل دقیق ضرب‌المثل‌های این دو مجموعه فراهم سازد؛ بررسی دقیق و آماری ضرب‌المثل‌ها بر پایه دیدگاه‌های یادشده، رهگشای درک دقیق و واکاوی تطبیقی جایگاه زنان در ضرب‌المثل‌های دو زبان خواهد بود. بررسی تطبیقی دو مجموعه ضرب‌المثل یاد شده، این نکته را بر ما آشکار می‌سازد که بسامد ضرب‌المثل‌های سالم و غیر آسیب‌زا، طبق دیدگاه روان‌شناختی آدلر و برن در امثال و حکم به میزان ۳/۵۱ درصد از ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال افزون‌تر است.

واژه‌های کلیدی: ضرب‌المثل، زن، بررسی تطبیقی، امثال و حکم، مجمع‌الامثال، اریک برن، آلفرد آدلر.

^۱ - پژوهشگر پسادکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران: birang_mazinani@yahoo.com

^۲ - دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران (نویسنده مسئول): m.alavi.m@hsu.ac.ir

^۳ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران: ebrahimestaji@yahoo.com

۱- مقدمه

بررسی‌های تطبیقی، گذشته از آنکه با کشف اشتراک‌ها می‌توانند رهگشای تعامل و تفاهم فرهنگی میان گویشوران زبان‌های مختلف شوند و ما را به یکی از اهداف اصلی ادبیات تطبیقی که همانا گفت‌وگوی تمدن‌هاست (ر.ک: مقدادی، ۱۳۸۱: ۱۲۹) رهنمون گردند، از این رو که امکان ارزیابی مسایل اجتماعی در سطح بین‌المللی را فراهم می‌سازند، درخور توجه و اهمیت هستند؛ بویژه زمانی که مسئله اصلی در بررسی تطبیقی، جایگاه زنان باشد؛ مسئله‌ای که در مطالعات میان رشته‌ای قرن حاضر بسیار مورد توجه است. بر بنیاد آنچه در تعریف ضرب‌المثل‌ها آمده، یکی از گونه‌های ادبیات عامه است (ر.ک: سپیک، ۱۳۸۹: ۱۵) که میان اهالی یک زبان رایج و جاری است (ر.ک: داد، ۱۳۸۵: ۴۲۶) و به‌عنوان یکی از پایه‌های اصلی ادبیات فولکلور، دربردارنده آداب و رسوم اجدادی، باورها و حتی افسانه‌های پیشینیان‌اند؛ به همین سبب، به‌عنوان یکی از بهترین راه‌های بررسی فرهنگ‌ها شناخته می‌شوند (ر.ک: ناصری، ۱۳۹۰: ۹) و از آنجا که آینه تمام‌نمای زندگی واقعی گویشوران یک زبان هستند (ر.ک: سپیک، ۱۳۸۹: ۱۵)، در پژوهش‌های روان‌شناختی می‌توانند بسیار کارآمد باشند.

برای بررسی دقیق تأثیرات و پیامدهای روان‌شناختی ضرب‌المثل‌های یک زبان و جلوگیری از برخورد سلیقه‌ای با آنها، بایستی از دیدگاه‌های روان‌شناختی بهره برد؛ در مقاله پیش‌رو، دیدگاه‌های آلفرد آدلر (۱۹۳۷-۱۸۷۰م) و اریک برن (۱۹۱۰-۱۹۷۰م)، بنیان و اساس بررسی هم‌سنجی هستند که هدف از آن، تعیین دقیق جایگاه زن در ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی است.

تمرکز مقاله پیش‌رو، بر روی جایگاه زن در ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی است؛ بنابراین نگارندگان خواهند کوشید که با بررسی تطبیقی جایگاه زن در ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی، بر بنیاد دیدگاه‌های اریک برن و آلفرد آدلر، به نگاهی جامع‌تر از تفاوت‌ها و اشتراک‌ها، میان مؤلفه‌های فرهنگی گویشوران این دو زبان دست یابند. اتکای ما در بررسی ضرب‌المثل‌ها در زبان فارسی، بر روی امثال و حکم دهخدا و در زبان عربی، بر روی مجمع

الامثال خواهد بود. دلیل انتخاب این دو اثر، آن است که با وجود آثار متعدد در این زمینه، امثال و حکم دهخدا همچنان کامل‌ترین اثر در زبان فارسی است و در زبان عربی نیز مجمع الامثال، یکی از معتبرترین و کامل‌ترین آثار در این زمینه است. (ر.ک: ملا ابراهیمی، ۱۳۷۹: ۱۴۴)

۱-۱- پرسش‌های پژوهش

پرسش‌های بنیادینی که پژوهش پیش رو در پی پاسخ‌گویی به آنهاست، از این قرار هستند:

الف. در امثال و حکم و مجمع‌الامثال، میان ضرب‌المثل‌هایی که به گونه‌ای در پیوند با موضوع زن هستند، می‌توان آلودگی یا اشتباه بنیادی یافت؟

ب. ضرب‌المثل‌های مرتبط با زنان در دو کتاب یادشده، به چه میزان می‌تواند موجب آلودگی (آمیختگی آسیب‌زای حالت‌ها طبق دیدگاه برن) و اشتباه‌های بنیادی (تخریب سبک زندگی متعادل طبق دیدگاه آدلر) شود؟

پ. از بررسی تطبیقی درصدهای این آلودگی‌ها و اشتباه‌های بنیادی در دو زبان، چه نتایجی می‌توان گرفت؟

۱-۲- روش پژوهش

این تحقیق بر بنیاد شیوه کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از تحلیل، توصیف و نیز بررسی آمار ضرب‌المثل‌های موضوع تعیین‌شده در هر زبان، انجام شده است. تحقیق بدین گونه است که نخست، دیدگاه آلفرد آدلر، با تمرکز بر نظریه اشتباه بنیادی و دیدگاه اریک برن، با تمرکز بر نظریه آلودگی تبیین می‌گردد و سپس، ضرب‌المثل‌های مرتبط با زنان در هر دو زبان از کتاب‌های ذکرشده، استخراج می‌گردد. در مرحله بعد، این ضرب‌المثل‌ها در هر زبان نسبت آلودگی و اشتباه بنیادین‌شان به دقت مشخص و به شکل درصدی نمایش داده می‌شود. در نهایت، بررسی تطبیقی داده‌ها انجام می‌شود تا نتیجه‌گیری نهایی صورت گیرد.

۱-۳- پیشینه پژوهش

بر پایه بررسی‌های صورت گرفته، از جمله آثاری که مشابهت‌هایی با پژوهش پیش رو دارند، می‌توان به مقاله «بررسی و مقایسه سیمای زن و مرد در امثال و حکم دهخدا» نوشته ناهید

شاملو (۱۳۸۷: ۲۱۹-۲۳۳)، «بررسی ویژگی‌های منتسب به زنان در ضرب‌المثل‌های فارسی» نوشته پروین امین‌الرعا، شهلا شریفی و محمود الیاسی (۱۳۹۳: ۸۹-۱۲۰)، «بررسی جنسیت در ضرب‌المثل‌های با توجه به آیات و احادیث» نوشته عبدالرضا محمدحسین‌زاده و محمدصادق بصیری (۱۳۸۸: ۳۱-۷)، «بررسی انتقادی سیمای زن در امثال و حکم فارسی و عربی با استناد به آیات و روایات» نوشته سید مهدی مسبوق و مریم برزگر (۱۳۹۲: ۱۰۲-۱۱۹)، «بررسی و تحلیل منطقی لغزش‌های فکری خرد عامه در ضرب‌المثل‌های فارسی» نوشته جمیله فاطمی (۱۳۹۰: ۸۷-۹۹)، «پژوهشی در کنایه‌های مشترک در ادب عربی و فارسی» نوشته وحید سبزیان‌پور و هدیه جهانی، اشاره کرد که البته تمام این مقالات از منظر نوع نگرش به ضرب‌المثل‌ها و شیوه بررسی، با پژوهش پیش رو کاملاً متفاوت هستند.

در این میان مقاله‌ای با عنوان «*Pathology of the psychological contaminations in Dekhoda's Amsalo Hekam based on the thought of Eric Berne*» نوشته علی صادقی‌منش و ابراهیم استاجی، از نظر شیوه پرداختن به ضرب‌المثل‌ها شباهت افزون‌تری به کار پیش رو دارد که البته حیطه و موضوع اصلی در مقاله یادشده، با مقاله پیش‌رو متفاوت است. بنابراین، مقاله پیش رو را بایستی در نوع خود نو و در شیوه پژوهش کاملاً تازه و بدیع دانست.

۱-۴- ضرورت و اهمیت پژوهش

ضرب‌المثل‌هایی که در میان هر قوم و ملت رواج دارند، نموداری از صفات اخلاقی، افکار، تصوّرات و رسوم آن ملت (ر.ک: شکورزاده بلوری، ۱۳۸۰: هفت) هستند و امکان درک فرهنگ و اندیشه گویشوران یک زبان را بیش از دیگر گونه‌های ادب عامه فراهم می‌سازند. (ر.ک: دیویدف، ۱۳۸۹: هفت) ضرب‌المثل‌ها، به‌عنوان برآیند درک گویشوران یک زبان از کیفیت چالش‌هایی که در طول تاریخ با آن مواجه شده‌اند (ر.ک: پرتوی آملی، ۱۳۹۱: ۱/یازده)، یک نگرش تاریخی از سبک زندگی و رویارویی آنان با چالش‌ها ارائه می‌کند؛ نگاه ناقدانه به ضرب‌المثل‌هایی که پیرامون موضوع زن رواج یافته‌اند، می‌تواند زمینه‌ساز بازنگری شیوه بهره‌گیری از آنها در جوامع گردد. در حقیقت، مردم در به‌کاربردن برخی از

این ضرب‌المثل‌ها، متوجه این نکته نیستند که ممکن است، پذیرش و به‌کاربردن آن، پیامد خوشایندی نداشته‌باشد؛ چنین است که در زمانه‌ای که مسئله زنان، مسئله‌ای جدی و مهم به‌شمار می‌آید، نگاه ناقدانه به برخی از ضرب‌المثل‌های پیرامون موضوع جایگاه زن، می‌تواند از پیامدهای ناخوشایند فردی و اجتماعی آن جلوگیری نماید. هنگامی که این نگاه ناقدانه با یک بررسی تطبیقی همراه می‌گردد و درکی فراملیتی به خواننده می‌بخشد، یافته‌ها قابل توجه‌تر می‌گردند و گستره نگاه پژوهشگران و مخاطبان را گسترده‌تر می‌سازد.

۲- مبانی نظری پژوهش

از آنجا که بنیاد بررسی ما در این جستار، افکار و دیدگاه‌های آلفرد آدلر و اریک برن است، پیش از ورود به مبحث اصلی، ضرورت دارد، با برخی از مفاهیم روان‌شناسی این دو روان‌شناس به گونه‌ای مختصر آشنا گردیم؛ از این رو، در آغاز کار به معرفی مهم‌ترین دیدگاه‌های آنها که در پیوند با این جستار هستند، می‌پردازیم و پس از آن، به بررسی امثال و حکم دهخدا و مجمع‌الامثال نیسابوری میدانی می‌پردازیم.

دلیل اتکا بر دیدگاه‌های دو روان‌شناس برای بررسی ضرب‌المثل‌ها، آن است که استفاده از نظریاتی از دو حوزه روان‌شناختی متفاوت، یکی روان‌شناسی اجتماعی در روان‌کاوی (آدلر) و دیگری تحلیل رفتار متقابل (برن)، احتمال برخورد سلیقه‌ای با ضرب‌المثل‌ها را کاهش می‌دهد. افزون بر این، ضرب‌المثل‌ها باید بر اساس نظریاتی سنجیده‌شوند که امکان واکاوی هر دو جنبه فردی و اجتماعی را فراهم می‌سازند و با تأکیدی که بر دو جنبه فردی و روابط اجتماعی در هر دوی این نظریات هست، بهره‌گیری از آنها به صورت ترکیبی، می‌تواند وضعیتی فراهم سازد که این دیدگاه‌ها به شکل مکمل و تقویت‌کننده هم عمل کنند و به این بررسی تطبیقی، دقت و ارزش دوچندان بخشند.

۲-۱- دیدگاه‌های آلفرد آدلر

آلفرد آدلر (۱۹۳۷-۱۸۷۰م)، روان‌شناس اتریشی بر این باور بود که آنچه شخصیت فرد را شکل می‌دهد، روابط او در خانواده و در سال‌های نخست زندگی است. (ر.ک: شارف، ۱۳۸۴: ۲۷) از میان دیدگاه‌های آدلر، آنچه وی با عنوان سبک زندگی (The Style of

(Life) تعریف می‌کند، در این بررسی، درخور توجه است. آدلر سبک زندگی هر فرد را به‌عنوان راهی برای فهم آینده او معرفی می‌کند. (Adler, 2013: 99) بر بنیاد نگاه او، «سبک زندگی، معرف نحوه کنار آمدن شخص با موانع زندگی و شیوه وی برای یافتن راه حل‌ها و رسیدن به اهدافش است». (شارف، ۱۳۸۴: ۱۴۶) به باور آدلر، سبک زندگی در اوایل کودکی شکل می‌گیرد. (Adler, 2009: 12) شیوه برخورد فرد با سه تکلیف مرتبط و مهم در زندگی‌اش، نشان‌دهنده سبک زندگی وی است؛ این سه تکلیف مهم عبارت‌اند از کار، جامعه و عشق. آدلر سبک‌های زندگی را براساس دو بُعد، دسته‌بندی می‌کند: علاقه اجتماعی و میزان فعالیت. در بُعد علاقه اجتماعی، شاهد دلسوزی و تمایل به همکاری با دیگران برای پیشبرد اهداف اجتماعی هستیم و در بُعد فعالیت، منظور آدلر میزان انرژی‌ای است که فرد برای گذر از موانع و حل مشکلاتش صرف می‌کند. (ر.ک: شارف، ۱۳۸۴: ۱۴۶-۱۴۷)

در نقطه مقابل علاقه اجتماعی که معیار سلامت روانی است، خطاهایی قرار دارند که موجب اجتناب و کناره‌گیری از دیگران یا خودخواهی و قدرت‌طلبی می‌شوند و در حقیقت، جزئی از جنبه‌های خودمخرب سبک زندگی افراد هستند. (ر.ک: شارف، ۱۳۸۴: ۱۵۸) آدلر در روان‌شناسی خود، این خطاها را اشتباه بنیادی (Fundamental error) می‌نامد. (Adler, 2009: 12) یکی از پیروان آدلر، موساک، این اشتباه‌های بنیادی را به گونه‌ای دقیق دسته‌بندی کرده است:

۱. حکم‌های کلی: حکم‌های کلی شامل استفاده از کلماتی چون «همه»، «هرگز»، «هرکس» و «هر چیز» می‌شوند؛ مثلاً: «همه باید دوستم داشته باشند»، «من هرگز نمی‌توانم کاری را درست انجام بدهم» یا «همه ناراحت می‌کنند».

۲. اهداف امنیتی غلط یا غیرممکن: فرد جامعه را در مقابل و علیه خودش می‌بیند و احساس اضطراب می‌کند؛ مثلاً «مردم می‌خواهند حقم را ضایع کنند» و «من هرگز موفق نخواهم شد».

۳. برداشت غلط در مورد زندگی و الزامات زندگی: مثلاً «زندگی خیلی سخت است» و «من هرگز شانس نمی‌آورم».

۴. خوار کردن یا بی‌ارزش جلوه دادن خود: در این خطا، شخص اظهاراتی مبنی بر بی‌ارزش بودنش می‌کند؛ مثلاً «من احمقم.» یا «هیچ کس دوستم ندارد».

۵. ارزش‌های اشتباه: این خطا عمدتاً با رفتار رابطه دارد؛ مثلاً «اگر می‌خواهی کارت راه بیفتد، باید تقلب کنی» یا «حق دیگران را ضایع کن، قبل از آنکه حق تو را ضایع کنند.» (شارف به نقل از موساک، ۱۳۸۴: ۱۵۸)

از آنجا که ضرب‌المثل‌ها، به‌عنوان بخشی از ادبیات عامه، ممکن است در محیط خانواده و جامعه به کار روند و حتی به‌کارگیری آنها بر تربیت کودک تأثیر بگذارد، توجه به این نکته که از اشتباه‌های بنیادی تهی باشند و به علاقه اجتماعی افراد آسیب نزنند، بایستی یکی از دغدغه‌های پژوهشگران این حوزه باشد.

۲-۲- آرای اریک برن

اریک برن با ارائه الگویی نوین از ساختار شخصیت، سعی در تبیین شخصیت انسان و درک کیفیت تبادل‌هایی داشت که اساس کار او در روان‌درمانی به حساب می‌آمدند. در این راستا، او با تعریف مفهوم «حالت من» (Ego state) شخصیت انسان را به سه بُعد والد، بالغ و کودک تقسیم کرد.

در مورد حالت من والد، باید گفت که کلیت این حالت پیش از ورود فرد به اجتماع، یعنی از تولد تا پنج سالگی و تحت تأثیر مقررات، باید و نبایدها و هنجارهای والدین پدید آمده است (ر.ک: هریس، ۱۳۹۱: ۳۰) افکار، احساسات و رفتار فرد، زمانی که در این حالت من قرار دارد، درست شبیه پدر و مادر یا اشخاصی است که در کودکی، جانشین آنها بودند و وظیفه نگهداری و تربیت کودک را بر عهده داشتند. (ر.ک: استوارت و جونز، ۱۳۹۱: ۲۳) به همین سبب است که در گفتار فرد در این حالت من، بسامد واژگانی چون «باید»، «هرگز»، «هیچ وقت»، «یادت باشد» و... بسیار بالاست. (ر.ک: هریس، ۱۳۹۱: ۳۵) برن، خود این حالت من را چنین تعریف می‌کند: «این والد توست؛ یعنی تو در این لحظه در همان حالت روانی‌ای هستی که یکی از والدین تو یا جانشینان آنها بود». (برن، ۱۳۹۱: ۲۰) در این حالت من، استدلال منطقی راهی ندارد و کنشگری فرد، برآیند رفتارها، گفتارها و کردارهایی است که او در دوران کودکی خویش، در موضع فروتر شاهد آن بوده است.

حالتِ بالغ، تنها حالتِ من است که معطوف به اکنون و زمان حال است. در این حالتِ من، فرد با اتکا به تمام توانایی‌ها و دانسته‌های خویش، می‌کوشد نگاهی جامع و فاقد پیش-داوری به پیرامون خود داشته‌باشد و از این رهگذار، به حلّ مسایل و گذر از چالش‌هایی پردازد که در همان لحظه پیش‌روی او قرار گرفته‌است و تفکر و تأمل او را می‌طلبد. (ر.ک: استوارت و جونز، ۱۳۹۲: ۵۲-۵۳) شخص در حالت بالغ، نه خود را برتر از دیگران می‌بیند و نه نیازمند به دیگران. این حالتِ من، شرایطی را فراهم می‌آورد که فرد در آن با بهره‌گیری از تفکر، منطق و استدلال به تحلیل اوضاع پردازد و از این رهگذار به گفت‌وگو با دیگران روی آورد. (ر.ک: ایزدی، ۱۳۸۵: ۲۳۱)

در برخی موقعیت‌ها، رفتار، افکار و احساس‌های شخص، به گونه‌ای است که گویی انعکاسی از رفتارهای او در دوران کودکی اوست؛ در این مواقع، شخص در حالتِ منِ کودک خود قرار دارد. (ر.ک: استوارت و جونز، ۱۳۹۱: ۲۳) در تبیین دقیق‌تر حالتِ کودک، باید گفت که این حالتِ من، برخلاف حالت بالغ که ظهور آن اغلب با گونه‌ای تفکر و تأمل همراه است، با احساس کردن و به عبارتی، با کنشگری احساسی همراه است.

۲-۲-۱- اختلال آلودگی در حالاتِ من

وجود هر سه حالتِ من در شخصیت انسان، امری ضروری است. در حقیقت، کنشگری از هر کدام از این سه حالتِ من در وضعیت‌های مرتبط و به صورت متعادل، می‌تواند نشانه سلامت روانی باشد. در این میان اما مواردی نیز وجود دارد که در آن، حالت‌های منِ شخص دچار اختلال می‌شود و در پی آن، شخصیت او نیز با اختلال روانی مواجه می‌گردد. «آلودگی» از جمله اختلال‌هایی است که فرد بدان دچار می‌شود. در این اختلال، ما شاهد تخلیط حالت‌های من در یکدیگر هستیم؛ به بیان دقیق‌تر، حالت بالغ در این وضعیت، نمی‌تواند استقلال خود را حفظ کند و در یکی از حالت‌های والد یا کودک و گاهی در هر دوی آنها، ادغام می‌شود. (ر.ک: هریس، ۱۳۹۱: ۱۲۲) تخلیط حالت بالغ با هر کدام از دو حالتِ منِ دیگر، پیامدهای متفاوتی دارد.

زمانی که حالتِ منِ بالغ با حالتِ منِ والد در هم آمیخته می‌گردد، وضعیّت و حالتی پدید می‌آید که آن را حالت تعصّب و پیش‌داوری می‌نامند؛ در این حالت، شخص پیام‌های اندوخته‌شده در حافظهٔ حالت والد خود را که در اغلب موارد، هنجارها، باید و نبایدها و فرمان‌های پدر و مادر او بوده‌اند، با واقعیّاتی که حالت بالغش از طریق تفکر و استدلال به آن دست یافته‌است، در هم می‌آمیزد و بدین گونه با نگاهی متعصّبانه و مملو از پیش‌داوری، به پیرامون خود می‌نگرد (ر.ک: استوارت و جونز، ۱۳۹۱: ۱۱۷)؛ جملاتی چون «همهٔ اهالی فلان شهر خسیس هستند»، «تمام جوان‌های امروزی تنبل هستند»، «اگر می‌خواهی پیشرفت کنی، هیچ وقت به کسی اعتماد نکن»، «زن‌ها (یا مردها) کلاً به درد مشورت نمی‌خورند»، پیش‌داوری‌هایی هستند که به سبب بروز این گونه اختلال، پدید آمده‌اند.

دو حالت دیگر آلودگی، وضعیّت‌هایی هستند که حالت بالغ با حالت کودک تخلیط می‌شود که این وضعیّت را «وهم» یا «هذیان» می‌نامند (ر.ک: استوارت و جونز، ۱۳۹۱: ۱۱۹) و نیز حالتی که در آن حالت بالغ، هم‌زمان با حالت والد و کودک تخلیط می‌شود که این گونه را «آلودگی دو طرفه» نامیده‌اند. (ر.ک: استوارت و جونز، ۱۳۹۱: ۱۲۰) نکتهٔ درخور توجه آنکه، چنان‌که در ادامهٔ پژوهش شاهد خواهید بود، تمام آلودگی‌ها در مورد جایگاه زنان، میان ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی از گونهٔ آلودگی نخست، پیش‌داوری و تعصب هستند.

۳- تحلیل داده‌ها: بررسی جایگاه زنان در ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی

بررسی دقیق جایگاه زنان در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم و مجمع‌الامثال، بر بنیاد دیدگاه‌های روان‌شناختی آلفرد آدلر و اریک برن و با در نظر گرفتن پرسش‌های بنیادینی که در مقدمه به آن اشاره کردیم، گویای این نکته است که می‌توان جلوه‌هایی از اشتباه‌های بنیادی و آلودگی را در ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی مشاهده کرد. این گویشوران یک زبان هستند که هرگاه یک گزارهٔ ادبی برایشان جذاب می‌نماید و می‌تواند بیانگر حالات روانی و امیالشان باشد، آن را برمی‌گزینند و آن‌چنان با بسامد بالا به نقل آن می‌پردازند که اندک اندک به‌عنوان ضرب‌المثل، رایج می‌گردد. بنابراین، این گونه از ادب عامه، از سویی،

جلوه گاه فرهنگ و نوع نگرش گویشوران عامی یک زبان، حداقل در گذشته است و از دیگر سو، به عنوان یک عامل تأثیرگذار بر عموم مردم در آینده، می تواند شناخته شود و بایستی با نگاهی دقیق و نقادانه بررسی شود تا آسیب های احتمالی آن سنجیده شود. اهمیت چنین بررسی هایی، زمانی بیشتر نمود می یابد که ضرب المثل ها، گاه از چنان اقبالی میان عامه برخوردار می گردد که همچون اندیشه ای استوار و خدشه ناپذیر به آن استناد می کنند و با اساس قرار دادن آنها، به استدلال پیرامون موضوعات مختلف می پردازند.

در ضرب المثل های فارسی امثال و حکم و ضرب المثل های عربی مجمع الامثال، جایگاه زنان از چند بُعد و جنبه، قابل بررسی روان شناختی است. باید این نکته را در نظر داشت که تمام آنچه با عنوان اشتباه های بنیادی و آلودگی های روان شناختی در بخش بنیان های نظری تبیین شد، در بررسی ضرب المثل ها می توانند هم پوشانی داشته باشند که این هم پوشانی، از سویی، به سبب نوع نگرش های متفاوتی است که ممکن است ضرب المثل ها را به کار بگیرد و رواج دهد و از دیگر سو، ناظر بر پیامدهای چند گانه ای و چند گونه ای است که ممکن است کارکرد این ضرب المثل ها داشته باشد.

۳-۱- دسته بندی و تحلیل توصیفی - آماری جایگاه زنان در ضرب المثل ها

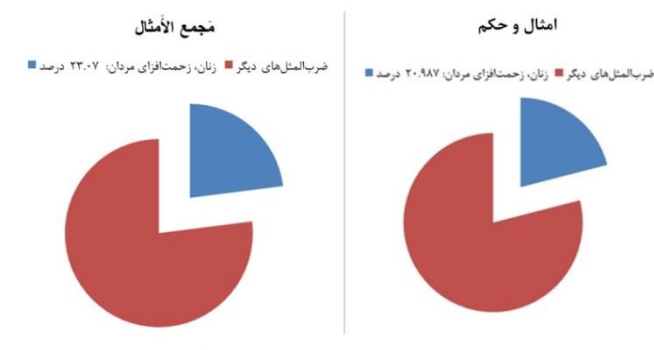
بر بنیاد دیدگاه روان شناختی آدلر و برن

برای درک دقیق تر جایگاه زنان در ضرب المثل ها، براساس دیدگاه روان شناختی آلفرد آدلر و اریک برن، ضرب المثل های هر دو زبان را از دو کتاب امثال و حکم و مجمع الامثال، استخراج و در پنج گروه دسته بندی کردیم؛ با توجه به تفاوت تعداد ضرب المثل های موجود در این موضوع در دو کتاب^۱، برای دست یافتن به درکی ژرف تر، افزون بر توضیح مسائل روان شناختی، همراه با نمودار، درصد فراوانی آنها را در هر زبان مشخص کردیم تا بررسی تطبیقی و نتیجه گیری نهایی، آسان تر و البته دقیق تر شود. آنچه در ادامه می آید، پنج گروه ضرب المثل است که به صورت توصیفی، تحلیلی و آماری، دورنمایی از جایگاه زنان در ضرب المثل های این دو کتاب، ارائه می دهد.

۳-۱-۱- زنان، زحمت‌افزای مردان

در برخی ضرب‌المثل‌ها، همه زنان موجب زحمت مردان ارزیابی گردیده‌اند و مرد، نیمی از جامعه، یعنی زنان را علیه خودش می‌بیند. در برخی از این ضرب‌المثل‌ها، ویژگی‌های ناپسندی چون مکر، حيله و بی‌وفایی به زنان نسبت داده شده‌است. این گونه از نگاه، بر بنیاد دیدگاه آلفرد آدلر، شامل حکم کلی (اشتباه بنیادی اول) و اهداف امنیتی غلط (اشتباه بنیادی دوم) و همچنین بر بنیاد دیدگاه اریک برن، آلودگی از نوع پیش‌داوری است؛ برخی از این ضرب‌المثل‌ها عبارت هستند از: «مکر زن، ابلیس دید و بر زمین بینی کشید.» (دهخدا، ۱۳۹۰: ۱۷۲۲/۴) یا «زن ز وفا شود، ز زیور نشود.» (همان: ۲/۹۲۵) در زبان عربی نیز مواردی چون «أَفَيْتِهِنَّ فَافَةً فَافَةً / إِذَا أَنْتَ بَيِّضَاءُ رَقْرَاقَةً»^۲ (میدانی، ۱۳۶۶: ۲/۱۹) یا «غيرة المرأة مفتاح طلاقها»^۳ (میدانی، ۱۳۶۶: ۲/۱۳) دارای همین ویژگی هستند.

۲۰/۹۸ درصد از ضرب‌المثل‌های امثال و حکم با موضوع زنان، این مفهوم آسیب‌زا را در خود دارند. (دهخدا، ۱۳۹۰: ۳/۱۵۳۲؛ ۴/۱۷۲۲؛ ۴/۱۸۸۹؛ ۴/۱۸۱۳؛ ۳/۱۳۹۷؛ ۳/۱۳۸۲؛ ۲/۷۷۵؛ ۲/۹۲۷؛ ۲/۹۲۷؛ ۲/۹۲۵؛ ۳/۱۳۱۱؛ ۳/۱۳۱۲؛ ۱/۱۴۰؛ ۲/۹۲۱؛ ۲/۹۲۱؛ ۲/۷۷۵؛ ۲/۸۹۵؛ ۲/۷۸۶؛ ۳/۱۳۲۱؛ ۲/۹۴۴؛ ۲/۹۲۵؛ ۲/۷۲۶؛ ۱/۵۲۰؛ ۱/۴۷۲؛ ۱/۱۰۵؛ ۱/۱۶۹؛ ۱/۳۳۶؛ ۲/۵۷۴؛ ۲/۵۷۴؛ ۱/۴۲۸؛ ۱/۴۹۷؛ ۲/۷۱۶؛ ۴/۲۰۱۸) ۲۳/۰۷ درصد از ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال دچار این مسئله هستند (میدانی، ۱۳۶۶: ۲/۱۳؛ ۱/۵۸؛ ۲/۱۹؛ ۱/۱۱۸؛ ۲/۳۹۰؛ ۱/۳۱) که نشان از بسامد بالاتر این ضرب‌المثل در مجمع‌الامثال دارد.

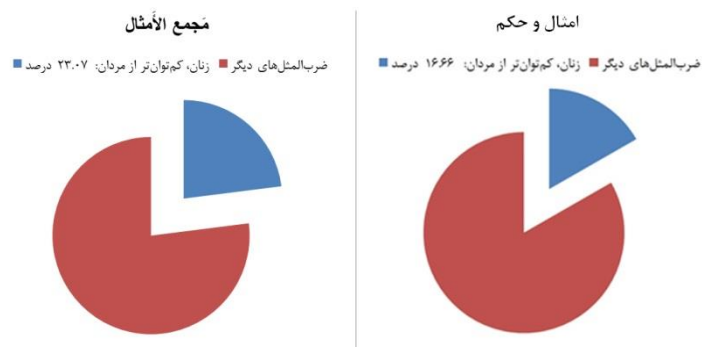

۳-۱-۲- زنان، کم‌توان‌تر از مردان

در برخی دیگر از ضرب‌المثل‌ها، همه زنان از اساس کم‌توان‌تر از مردان در نظر گرفته شده‌اند؛ این کم‌توان‌تربودن هم از نظر عقلانی است که در این حیطه، مشورت نکردن با زنان (هم به سبب نادانی زنان و هم ناتوانی در نگاهداشت راز) توصیه شده‌است و هم از نظر بدنی. براساس دیدگاه آدلر، این شیوه نگاه، افزون بر اشتباه بنیادی اول (حکم کلی) از آن رو که هم‌زیستی و رایزنی مردان با زنان یکی از الزامات زندگی اجتماعی است، شامل اشتباه بنیادی سوم (برداشت غلط در مورد زندگی و الزامات زندگی) می‌شود. در این مورد نیز شاهد آلودگی از گونه پیش‌داوری بر بنیاد دیدگاه اریک برن هستیم. ضرب‌المثل‌هایی چون «زن ناقص‌العقل است» (دهخدا، ۱۳۹۰: ۲/۹۲۶) یا «زن ار چه دلیرست و با زور و دست/ همان نیم‌مرد است هر چون که هست» (همان: ۲/۹۲۰) از این قبیل هستند. در زبان عربی نیز مثل‌هایی چون «فی دونِ هَذَا مَا تُنْكَرُ الْمَرْأَةُ صَاحِبَهَا»^۴ (میدانی، ۱۳۶۶: ۲/۲۸) و نیز «إِيشِ فِي الضَّرْطَةِ مِنَ هَلَاكِ الْمَنْجَلِ»^۵ (میدانی، ۱۳۶۶: ۱/۹۴) به گونه‌ای پنهان، همین مضمون را در خود دارند.

طبق آنچه در نمودار دایره‌ای نیز می‌توانید مشاهده کنید، در ۱۶/۶۶ درصد ضرب‌المثل‌های امثال و حکم، این مسئله وجود دارد. (ر.ک: دهخدا، ۱۳۹۰: ۲/۹۲۶؛ ۴/۲۰۲۳؛ ۴/۲۰۵۶؛ ۴/۱۸۳۱؛ ۳/۱۵۲۲؛ ۴/۲۰۶۲؛ ۲/۹۵۳؛ ۲/۹۲۰؛ ۲/۹۲۱؛ ۲/۹۲۱؛ ۲/۹۱۹؛ ۲/۷۴۸؛ ۲/۷۲۱؛ ۲/۹۱۰؛ ۲/۶۸۲؛ ۲/۶۵۷؛ ۱/۵۵۹؛ ۱/۵۲۱؛ ۲/۱۰۵۸؛ ۲/۹۲۰؛ ۱/۳۹۹؛ ۱/۳۶۱؛ ۱/۳۶۱؛ ۴/۱۷۳۰؛ ۲/۹۲۱؛ ۳/۱۳۸۳؛ ۱/۵۲۴)

در ۲۳/۰۷ درصد از ضرب‌المثل‌های عربی مرتبط با زنان در اثر میدانی، این مفهوم قابل مشاهده است. (میدانی، ۱۳۶۶: ۱/۵۱؛ ۲/۱۵؛ ۱/۹۴؛ ۲/۲۸؛ ۱/۱۴؛ ۱/۸۱)

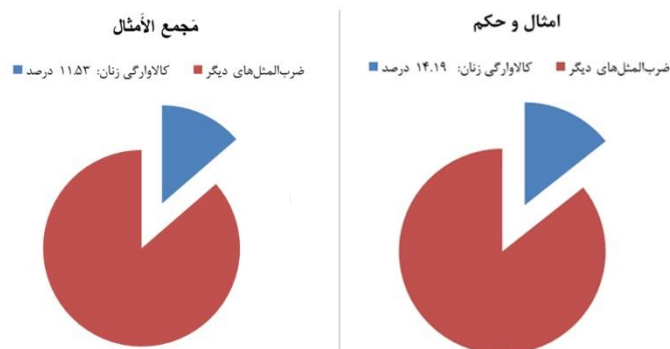
طبق آنچه در نمودارهای دایره‌ای بالا نیز می‌توانید مشاهده کنید، این مسئله در مجمع‌الامثال با بسامد بالاتری قابل مشاهده است.

۳-۱-۳- کالوارگی زنان

نگاه به زن، به گونه‌ای که گویی همه افراد این جنسیت صرفاً به‌مثابه کالایی هستند که نیاز جنسی مردان را برطرف می‌کنند یا تنها برای زایش فرزند و رُفت و روب هستند، نگرشی است که افزون بر آنکه شامل اشتباه بنیادی سوم (برداشت غلط در مورد زندگی و الزامات زندگی)، اول (حکم کلی) و نیز آلودگی از گونه پیش‌داوری می‌شود، از آنجا که پیامی پنهانی و نادرست نیز در خود دارد، مبنی بر اینکه «با زنان همچون کالا برخورد کنید تا کارتان پیش رود»، اشتباه بنیادی پنجم (ارزش‌های اشتباه) را نیز در خود دارد. ضرب‌المثل‌هایی چون «زن که رسید به بیست، باید به حالش گریست» (دهخدا، ۱۳۹۰: ۲/۹۲۵) و یا «از حمام می‌آیی، برو خانه شوهر! از جامه شویی، خانه مادر!» (همان: ۱/۱۲۳) از این گونه‌اند. در زبان عربی نیز ضرب‌المثل‌هایی چون «هنیئاً لک النافجة»^۶ (میدانی، ۱۳۶۶: ۲/۳۶۸) و «أهونُ مظلوم عجورٌ معقومة»^۷ (میدانی، ۱۳۶۶: ۲/۳۷۰) چنین مفهومی را در خود دارند.

این مسئله در ۱۴/۱۹ درصد ضرب‌المثل‌های امثال و حکم با موضوع زنان وجود دارد. (دهخدا، ۱۳۹۰: ۲/۹۲۰؛ ۳/۱۲۱۱؛ ۲/۱۰۵۸؛ ۲/۹۲۵؛ ۲/۹۲۲؛ ۲/۹۲۰؛ ۲/۹۲۸؛ ۴/۵۹۰؛ ۴/۱۹۷۶؛ ۲/۹۷۴؛ ۱/۴۲۹؛ ۱/۴۳۸؛ ۱/۱۲۳؛ ۱/۱۳۳؛ ۱/۳۳۵؛ ۲/۹۲۶؛ ۱/۴۲۲؛ ۱/۵۲۰؛ ۲/۹۲۲؛ ۲/۹۲۲؛ ۲/۹۲۲؛ ۲/۹۲۴؛ ۴/۱۹۲۰) همچنین ۱۱/۵۳ درصد

ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال که در ارتباط با زنان هستند، دچار این مسئله‌اند. (میدانی، ۱۳۶۶: ۱۴/۲؛ ۳۶۸/۲؛ ۳۷۰/۲)

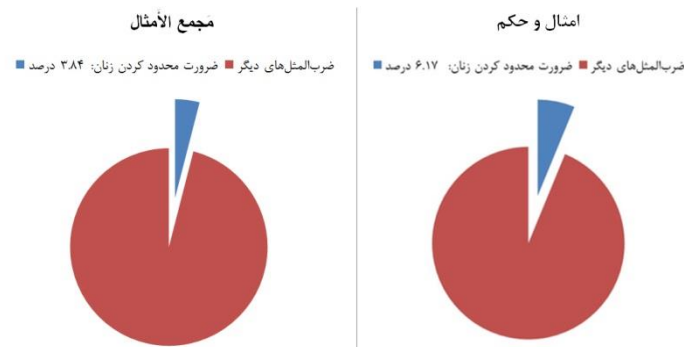
چنانکه در نمودارهای دایره‌ای نیز مشهود است، این مسئله در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم بسامد افزون‌تری دارد.

۳-۱-۴- ضرورت محدود کردن زنان

لزوم ایجاد محدودیت یا رفتار خشونت‌آمیز برای تنبیه زنان، از دیگر مواردی است که در برخی ضرب‌المثل‌ها شاهد آن هستیم که بر بنیاد دیدگاه آدلر، شامل ارزش‌های اشتباه (اشتباه بنیادی پنجم) می‌گردد. اگر پیام نهفته چنین نگرشی را این جمله نادرست بدانیم که «همه زنان توان درک نادرستی برخی امور را ندارند؛ بنابراین، بایستی با محدودیت برخی امور را به آنها فهماند»، بر اساس دیدگاه اریک برن، ما شاهد آلودگی از گونه پیش‌داوری نیز هستیم و البته اشتباه بنیادی اول (حکم کلی) از نگاه آدلر هم در مورد این مسئله جاری است.

در فارسی ضرب‌المثل‌هایی چون «زن چو بیرون رود بزن سختش / خودنمایی کند بکن رختش» (دهخدا، ۱۳۹۰: ۹۲۳/۲)، دچار این مسئله هستند. در مجمع‌الامثال، تنها نمونه‌ای که یافت شد، این مورد بود: «أمرٌ مُبْکِیَاتِکِ لَا أَمْرٌ مُّضْحِکَاتِکِ»^۸ (میدانی، ۱۳۶۶: ۱/۳۲) که مضمون نهانی آن، به این مفهوم اشاره داشت.

این مسئله به میزان ۶/۱۷ درصد در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم با موضوع زنان بسامد دارد. (دهخدا، ۱۳۹۰: ۲/۹۲۳؛ ۳/۱۵۲۵؛ ۴/۱۸۸۸؛ ۲/۹۲۳؛ ۱/۱۸۱؛ ۱/۳۹۳؛ ۱/۴۲۴؛ ۲/۱۱۱۹؛ ۲/۶۰۴؛ ۲/۹۲۵)

این مسئله در ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال رواج کمتری دارد. نمودارهای دایره‌ای بالا، بسامد این مسئله در ضرب‌المثل‌های دو اثر را به روشنی نشان می‌دهند.

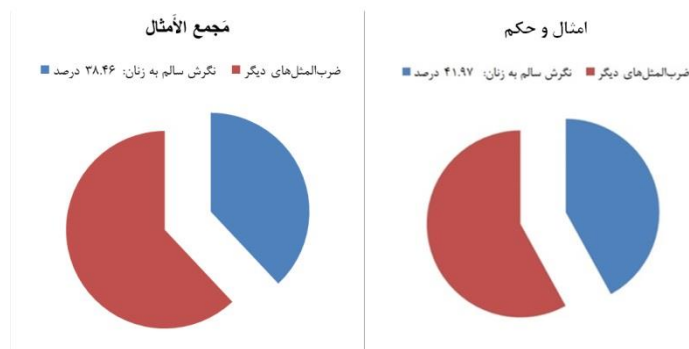
۳-۱-۵- تگرش سالم به زنان

ضرب‌المثل‌هایی است که نه از دیدگاه آلفرد آدلر، اشتباه بنیادی خاصی دارند و نه آلودگی روان‌شناختی ویژه‌ای از دیدگاه اریک برن. البته باید این نکته را در نظر داشت که در این ضرب‌المثل‌ها، ممکن است حکمی به زنان با صفتی خاص (مثل سلیطه به معنای سلطه‌جو) نسبت داده‌شود که بر این اساس نمی‌توان آنها را شامل اشتباه بنیادی یا آلودگی دانست، چراکه پی‌آورد صفت‌هایی چنین، در این ضرب‌المثل‌ها، همان‌گونه که در مورد زنان صدق می‌کند، در مورد مردان نیز می‌تواند صدق کند و گوینده چنین ضرب‌المثلی، در آن حد آگاه بوده‌است که تمام افراد یک جنسیت را با یک دید نبیند. همانند «زن نیک، عافیت زندگانی بود» (همان: ۲/۹۲۷) یا «خاندان (به زن) به سلامت باشد، هرچند فرزند نزاید.» (همان: ۲/۷۱۲) در زبان عربی نیز ضرب‌المثل‌هایی چون «وَهِيَ الْمَرْأَةُ النَّاعِمَةُ: أَعْظَى مِنْ

حَمَلِ الْجَسْرِ / أَغْشَمُ مِنَ السَّيْلِ»^۹ (میدانی، ۱۳۶۶: ۱۲/۲) و «أَنَّ النِّسَاءَ شَقَائِقُ الْأَقْوَامِ»^{۱۰} (میدانی، ۱۳۶۶: ۱/۳۱)، نگرش سالمی به زنان دارند.

در امثال و حکم ۴۱/۹۷ درصد ضرب‌المثل‌ها با این رویکرد، سالم هستند که در آمارگیری لحاظ شده‌اند. (دهخدا، ۱۳۹۰: ۱۳۹۰/۲؛ ۹۱۹/۲؛ ۷۰۴/۲؛ ۵۶/۱؛ ۱۶۵/۱؛ ۲۲۷/۱؛ ۴۱۴/۱؛ ۴۹۲/۱؛ ۶۱۴/۱؛ ۵۰۶/۱؛ ۶۳۴/۱؛ ۵۲۰/۱؛ ۵۳۲/۱؛ ۷۱۲/۲؛ ۷۱۳/۲؛ ۷۱۳/۲؛ ۹۲۱/۲؛ ۹۲۱/۲؛ ۱۳۹۰: ۹۲۲/۲؛ ۹۲۴/۲؛ ۱۱۳۷/۱؛ ۹۲۶/۲؛ ۹۲۶/۲؛ ۹۲۶/۲؛ ۹۲۷/۲؛ ۹۲۷/۲؛ ۹۲۶/۲؛ ۱۱۹۶/۳؛ ۱۱۹۶/۳؛ ۹۲۸/۲؛ ۹۲۷/۲؛ ۹۳۳/۲؛ ۱۰۳۵/۲؛ ۱۰۳۵/۲؛ ۱۰۳۵/۲؛ ۱۰۳۵/۲؛ ۱۱۰۲/۲؛ ۱۱۹۶/۳؛ ۱۱۹۶/۳؛ ۱۳۲۰/۳؛ ۱۳۶۳/۳؛ ۱۳۸۲/۳؛ ۴۸۰/۱؛ ۶۸۱/۲؛ ۵۱/۱؛ ۲۰۰۵/۴؛ ۱۳۱۷/۳؛ ۱۸۴۹/۴؛ ۷۷۵/۲؛ ۷۷۵/۲؛ ۷۷۵/۲؛ ۶۹۸/۲؛ ۱۳۸۲/۳ و ۱۵۷۰/۲؛ ۱۳۸۲/۳؛ ۱۵۱۲/۳؛ ۱۵۱۸/۳؛ ۱۸۵۹/۴؛ ۱۹۴۰/۴؛ ۱۷۸۳/۴؛ ۱۳۸۲/۳؛ ۲۰۰۶/۴؛ ۲۰۱۳/۴)

در مجمع‌الامثال ۳۸/۴۶ درصد از ضرب‌المثل‌ها با این رویکرد، سالم ارزیابی می‌شوند. (میدانی، ۱۳۶۶: ۱۲/۲؛ ۳۶۸/۲؛ ۳۹۲/۲؛ ۱۰۱/۱؛ ۱۰۱/۱؛ ۵۲/۱؛ ۲۳/۱؛ ۶۴/۱؛ ۳۴/۱؛ ۷۲/۱؛ ۳۱)

طبق آنچه در نمودار بالا نیز مشاهده می‌کنید، در امثال و حکم، ۴۱/۹۷ درصد ضرب‌المثل‌ها و در مجمع‌الامثال، ۳۸/۴۶ درصد ضرب‌المثل‌ها با این رویکرد، سالم هستند که نشان از فزونی ضرب‌المثل‌های سالم با این موضوع، در امثال و حکم دارد.

۴- نتیجه‌گیری

بررسی آماری دقیق و تطبیقی جایگاه زن در امثال و حکم و مجمع‌الامثال، بر بنیاد دیدگاه‌های روان‌شناختی آلفرد آدلر و اریک برن، ما را به این نتیجه می‌رساند که برخی ضرب‌المثل‌ها، نگرش‌هایی همراه با اشتباه بنیادی و آلودگی نسبت به زنان دارند. دسته‌بندی این ضرب‌المثل‌ها در پنج گروه، ما را به نتایج زیر رساند:

۱. در مورد نگرش آلوده و همراه با اشتباه بنیادی‌ای که زنان را موجب زحمت مردان ارزیابی می‌کند، در مجمع‌الامثال ۲/۰۹ درصد بیشتر از امثال و حکم، شاهد این نگرش هستیم؛ بنابراین، در میان عربی‌زبانان، این نگرش رواج افزون‌تری دارد. البته این نکته که بیش از ۲۳ درصد ضرب‌المثل‌های عربی و بیش از ۲۰ درصد ضرب‌المثل‌های فارسی دچار این مسئله هستند، نشان‌دهنده ریشه‌دار بودن این نگرش آلوده و دارای اشتباه بنیادی در پیش‌زمینه فرهنگی هر دو زبان است.

۲. در مورد نگرشی که زنان را از اساس، کم‌توان‌تر از مردان ارزیابی می‌کند، در مجمع‌الامثال ۶/۴۱ درصد بیشتر از امثال و حکم این مسئله رواج دارد که این اختلاف می‌تواند نشان از ژرف‌تر بود این نگاه، در پیش‌زمینه فرهنگی عربی‌زبانان داشته‌باشد.

۳. نگاه به زنان همچون کالایی برای برآورده‌ساختن امیال مردان، در ۱۴/۱۹ درصد ضرب‌المثل‌های امثال و حکم و ۱۱/۵۳ درصد ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال مشاهده می‌شود. طبق این برآورد، در ضرب‌المثل‌های فارسی، شاهد افزون‌تر بودن بسامد این مفهوم به میزان ۲/۶۶ درصد هستیم که نشان می‌دهد ضرب‌المثل‌های عربی در این زمینه، به میزان بسیار اندک، از وضعیتی برتر برخوردارند.

۴. نگرش همراه با آلودگی و اشتباه بنیادی‌ای که طبق آن، محدود ساختن زنان برای حفظ آنها از خطا ضرورت دارد، در مجموعه ضرب‌المثل‌های فارسی امثال و حکم، به میزان ۶/۱۷ درصد و در مجموعه ضرب‌المثل‌های عربی مجمع‌الامثال به میزان ۳/۸۴ درصد قابل مشاهده است. گرچه این نگرش به نسبت، با بسامد کمتری در ضرب‌المثل‌ها مشاهده شده، آشکار

است که در زبان پارسی، با تسامح حدود دو برابر زبان عربی، بر این نگرش تأکید شده که رقمی درخور توجه است.

۵. در مورد ضرب‌المثل‌هایی که سالم ارزیابی می‌شوند، وضعیت ضرب‌المثل‌های امثال و حکم، بهتر از مجمع‌الامثال است. گرچه در این مورد اختلاف چندان زیاد نیست، به هر روی بسامد ضرب‌المثل‌های فارسی سالم در امثال و حکم به میزان ۳/۵۱ درصد از ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال افزون‌تر است؛ بنابراین، می‌توان وضعیت ضرب‌المثل‌های فارسی را براساس این دیدگاه، اندکی بهتر دانست.

آگاهی از این موضوع که ۵۸/۰۳ درصد از ضرب‌المثل‌های امثال و حکم و ۶۱/۵۴ درصد ضرب‌المثل‌های مجمع‌الامثال از دیدگاه روان‌شناختی، دارای آلودگی و اشتباه بنیادی هستند، ما را از این مسئله آگاه می‌سازد که در پیش‌زمینه فرهنگی - ادبی پارسی‌زبان‌ها و عربی‌زبان‌ها، میزان گزاره‌های آسیب‌زای زن‌ستیزانه از گزاره‌های سالم و غیر آسیب‌زا افزون‌تر است. عدم توجه به این مسئله می‌تواند برای جامعه انسانی در بلندمدت، پیامدهای ناخوشایندی به بار آورد. ضرب‌المثل‌ها، به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از فرهنگ عامه، بر فرهنگ و اندیشه گویسوران هر زبان تأثیر می‌گذارند. به باور جامعه‌شناسان کارکردگرا و از جمله امیل دورکهایم (۱۸۵۸-۱۹۱۷م)، همبستگی اجتماعی که نیاز بنیادین یک جامعه برای حفظ و پیشبرد اهداف خود است، از طریق یک نظام عقیدتی مشترک ایجاد می‌شود. (به نقل از: کوزر، ۱۳۸۷: ۱۹۶) این میزان از بسامد ضرب‌المثل‌های آسیب‌زا درباره زنان، می‌تواند به درک صحیح زنان و مردان از یکدیگر آسیب‌زند و آنان را از دست یافتن به یک نظام عقیدتی یکسان و پایدار باز دارد؛ در جامعه‌ای که نیمی از آن را زنان تشکیل می‌دهند، چنین وضعیتی می‌تواند به همبستگی اجتماعی صدمه‌زند.

یادداشت‌ها

۱. در این پژوهش، صرفاً ضرب‌المثل‌هایی مورد نظر قرار گرفت که اشاره مستقیم به زنان در آنها مشهود بود. تعداد ۲۵۹ ضرب‌المثل فارسی در مورد زنان در امثال و حکم دهخدا و ۲۶ ضرب‌المثل عربی با تمرکز بر این موضوع در مجمع‌الامثال میدانی یافت شد. منبع عربی، نوشته ابی‌الفضل

احمدبن محمد نیسابوری میدانی، جزء معتبرترین منابع این حوزه در زبان عربی به شمار می‌آید. (ر.ک: سزبان پور و جهانی، ۱۳۹۵: ۱۱۶) تفاوت تعداد ضرب‌المثل‌های فارسی و عربی با موضوع زن در این دو کتاب، خود می‌تواند معنادار باشد و در مبحثی جداگانه مورد بررسی قرار گیرد. البته برای جلوگیری از آسیب‌رساندن این تفاوت تعداد به استنتاج نهایی، بررسی‌های تطبیقی این پژوهش، به صورت درصدی صورت گرفت تا نتیجه نهایی دقیق‌تر و ژرف‌تر باشد.

۲. این ضرب‌المثل برای زنان زیبارو به کار می‌رود که مال و اموال مرد، به پای زیبایی آنها از بین می‌رود.

۳. بدان معناست که تعصب و غیرت زن، کلید طلاقش است. با توجه به معنای غیرت در زبان عربی که برای مردان مفید ارزیابی شده است، این ضرب‌المثل نشان از نگاهی تبعیض‌آمیز دارد؛ گویی مردان، غیرت زنان را موجب زحمت خود دانسته‌اند و غیرت در خود را ضروری ارزیابی کرده‌اند.

۴. این ضرب‌المثل برای شخصی (زن یا مرد) به کار می‌رود که به سبب عجز و ناتوانی، از شخصی ناتوان‌تر کمک می‌طلبد. باید توجه داشت که با وجود آنکه این ضرب‌المثل امروزه درباره هر دو جنس به کار می‌رود، تأکید آن بر زنان است و به‌صورت پوشیده، به ضعیف‌بودن آنان اشاره دارد.

۵. طبق توضیح میدانی، این ضرب‌المثل زمانی به کار می‌رود که کلام از اصل خودش دور می‌افتد و به سبب عبارات زشتی که در آن به زن نسبت داده شده است، نشان از تحقیر زنان دارد.

۶. در دوران جاهلیت، این سخن زمانی گفته می‌شده که شخصی، دختر به دنیا می‌آورده است؛ در این هنگام به او می‌گفتند: بر تو مهریه سنگین مبارک باشد! اشاره‌ای آشکار به نگاه ابزارگونه مردان به زنان. گویی دختران خود را ابزاری برای افزایش اموال خود می‌پنداشتند.

۷. این ضرب‌المثل بدان معناست که خوارترین و پست‌ترین ستم‌دیده، پیرزن عقیم و نازاست. گرچه این ضرب‌المثل کاربردهای مختلفی دارد، در اصل آن اشاره به زن به‌مثابه وسیله فرزندآوری و البته خرسندسازی مردان نهفته است. بهره‌گیری از ریشه عجز برای معادل واژه پیرزن در عربی، خود نشان از باور به کم‌توانی این قشر دارد.

۸. طبق توضیح میدانی، ضرب‌المثل درباره دختری است که به پدرش از عمه‌هایش شکایت می‌کرد و بر این باور بود که برخلاف خاله‌ها که مهربان و موجب شادی و خنده او هستند، عمه‌هایش موجب ناراحتی و گریه‌اش هستند. پدرش به وی توصیه می‌کند که عمه‌هایش که موجب گریه‌اش هستند،

روی آورد. در محتوای ضرب‌المثل، تشویق زنان به نخندیدن در میان جمع، پنهان است و نشان از ضرورت پذیرش حدود توسط زنان دارد.

۹. بدان معناست که زن نیکو از پل رساننده‌تر و از شب پوشاننده‌تر است.

۱۰. طبق تفسیر میدانی، این ضرب‌المثل به معنای آن است که زنان از نظر حقوق، همچون مردان هستند.

فهرست منابع

- استوارت، یان و جونز، ون. (۱۳۹۱). **تحلیل رفتار متقابل: تأملی در روان‌شناسی تجربی**. ترجمه بهمن دادگستر. چاپ هفدهم. تهران: دایره.
- امین‌الرعايا، پروین و شریفی، شهلا و الیاسی، محمود. (۱۳۹۳). «بررسی ویژگی‌های منتسب به زنان در ضرب‌المثل‌های فارسی». **پژوهش زبان و ادبیات فارسی**. شماره پیاپی ۳۴، صص ۱۲۰-۸۹.
- ایزدی، علی‌محمد. (۱۳۸۵). **چرا عقب مانده‌ایم؟**. چاپ سوم. تهران: علم.
- برن، اریک. (۱۳۹۱). **بازی‌ها، روان‌شناسی روابط انسانی**. ترجمه اسماعیل فصیح. چاپ هفدهم. تهران: ذهن‌آویز.
- پرتوی آملی، مهدی. (۱۳۹۱). **ریشه‌های تاریخی امثال و حکم**. با مقدمه ابوالقاسم انجوی، دو جلد. چاپ ششم. تهران: سنایی.
- داد، سیما. (۱۳۸۵). **فرهنگ اصطلاحات ادبی**. چاپ سوم. تهران: مروارید.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۹۰). **امثال و حکم**، ۴ جلد. چاپ هجدهم. تهران: امیرکبیر.
- دیویدف، هنری. (۱۳۸۹). **فرهنگ ضرب‌المثل‌ها**. ترجمه فرید جواهرکلام. چاپ دوم. تهران: فرهنگ معاصر.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۱). «خانواده و روابط خانوادگی در ضرب‌المثل‌های فارسی». **فرهنگ مردم ایران**. شماره پیاپی ۳۱، صص ۱۵۴-۱۳۷.
- سبزیان‌پور، وحید و جهانی، هدیه. (۱۳۹۵). «پژوهشی در کنایه‌های مشترک در ادب عربی و فارسی (نقد و مطالعه مورد پژوهانه: امثال مولد در مجمع‌الامثال میدانی)». **کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی**. سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۳۶-۱۱۵.

- سپیک، ییری. (۱۳۸۹). **ادبیات فولکلور ایران**. ترجمه محمد اخگری. چاپ سوم. تهران: سروش.
- شاملو، ناهید. (۱۳۸۷). «بررسی و مقایسه سیمای زن و مرد در امثال و حکم دهخدا». **پژوهش‌نامه فرهنگ و ادب**. سال ۲، شماره پیاپی ۶، صص ۲۱۹-۲۳۳.
- شکورزاده بلوری، ابراهیم. (۱۳۸۰). **دوازده‌هزار مثل فارسی و سی هزار معادل آنها**. چاپ چهارم. مشهد: به‌نشر (انتشارات آستان قدس رضوی).
- شولتز، دوان پی. و شولتز، سیدنی ال. (۱۳۹۴). **نظریه‌های شخصیت**. ترجمه یحیی سیدمحمدی. چاپ سی‌ودوم. تهران: نشر ویرایش.
- فاطمی، جمیله. (۱۳۹۰). «بررسی و تحلیل منطقی لغزش‌های فکری خرد عامه در ضرب‌المثل‌های فارسی». **کهن‌نامه ادب پارسی**. سال دوم، شماره اول، صص ۹۹-۸۷.
- محمدحسین‌زاده، عبدالرضا و بصیری، محمدصادق. (۱۳۸۸). «بررسی جنسیت در ضرب‌المثل‌های با توجه به آیات و احادیث». **مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان**. سال ۷، شماره ۴، شماره پیاپی ۲۲، صص ۷-۳۱.
- مسبوق، سید مهدی و برزگر، مریم. (۱۳۹۲). «بررسی انتقادی سیمای زن در امثال و حکم فارسی و عربی با استناد به آیات و روایات». **لسان مبین**. سال ۵، شماره ۱۴، صص ۱۰۲-۱۱۹.
- مقدادی، بهرام، «ادبیات تطبیقی و نقش آن در گفت‌وگوی تمدن‌ها»، (۱۳۸۱)، **پژوهش ادبیات معاصر جهان**. سال نهم، شماره پیاپی ۱۳، صص ۱۲۹-۱۵۰.
- ملاابراهیمی، عزت. (۱۳۷۹). «فهرست مثلنامه‌های عربی». **تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی**. دوره ۳۲، شماره ۳۴، صص ۱۵۳-۱۳۹.
- ناصری، مهدی. (۱۳۹۰). **فرهنگ ضرب‌المثل‌های فارسی - عربی**. قم: بوستان کتاب.
- نوردبی، ورنون و هال، کالوین. (۱۳۷۹). **راهنمای زندگی‌نامه و نظریه‌های روان‌شناسان بزرگ**. ترجمه احمد به‌پژوه و رمضان دولتی. چاپ سوم. تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
- نیسابوری میدانی، ابی‌الفضل احمدبن محمد. (۱۳۶۶). **مجمع الامثال**، دو جلد. مشهد: مؤسسه الطبع و النشر الآستانه الرضویه المقدسه.
- هریس، تامس. (۱۳۹۱). **وضعیت آخر**. ترجمه اسماعیل فصیح. چاپ بیست‌وهشتم. تهران: فرهنگ نشر نو.

منابع انگلیسی

- Adler, Alfred. (2009). **Social Interest: A Challenge to Mankind**, Translated by John Linton, M.A. and Richards Vaughn, London: Oneworld Publications.
- Adler, Alfred. (2013). **The Science of Living**, New York: Routledge.
- Estaji, Ebrahim and Sadeghimanesh, Ali. (2016). "Pathology of the psychological contaminations in Dehkhoda's Amsalo Hekam based on the thought of Eric Berne". **INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES**, Special Issue: 2139-2150.